

Черник Петро
Львівський військовий інститут при
Національному університеті “Львівська політехніка”

УКРАЇНА – МОЛДОВА: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ СУЧАСНОЇ ДОБИ

© Черник П., 2003

Аналізуються найсуттєвіші моменти українсько-молдовського співробітництва, а також деякі суперечливі ситуації у двосторонніх стосунках, особливо, щодо придністровського питання і територіальних претензій. Робиться спроба пошуку механізмів їх вирішення.

The most important moments of Ukrainian-Moldavian cooperation are analyzed. The main causes of conflicts between sides and the ways of their solution are considered there as well.

Розвиток тісної двосторонньої співпраці між державами є важливим елементом зовнішньополітичної стратегії будь-якої країни, яка претендує на роль активного учасника міжнародної взаємодії. Особливо це питання актуальне для держав-сусідів.

Розглядаючи проблематику українсько-молдовських взаємин теперішнього часу, слід зауважити: вони далеко не прості та значною мірою суперечливі.

Обидві молоді держави ведуть активний пошук свого місця в Європі та у світі загалом. Визначивши своєю кінцевою метою вступ до Європейського Союзу та інших євроатлантичних структур, кожна зі сторін намагається ефективно та послідовно відстоювати свої національні інтереси на регіональних рівнях. У форматі українсько-молдовських стосунків ці інтереси часто переплітаються.

Аналізуючи літературу з цього питання, можна стверджувати: проблематика українсько-молдовських відносин сучасної доби ґрунтовно не вивчалася. Тільки на найвищому рівні зроблено декілька аналітичних оглядів, решта джерел – публіцистично-інформативного плану.

Так сталося, що українсько-молдовський діалог зводиться в основному до двох моментів: територіальних неузгоджень та ситуації навколо Придністров'я.

Метою є розкрити причини виникнення напруження між двома державами, дати їм якісну характеристику та спрогнозувати найбільш ймовірний напрямок розвитку взаємин.

Виклад основного матеріалу. Населення Молдови – етнічно не однорідне. Частина зорієнтована на Росію, а решта (особливо інтелігенція та молодь) налаштована на створення альянсу з Румунією. В історії дипломатичних відносин між цими двома державами базовий договір, парафований 28 квітня 2000 року, залишається найбільш важким та найбільш компромісним документом. Перші дискусії про принципи його створення відбулися 1992-го року, а останній раунд переговорів – в листопаді 1999-го [6, с. 5].

Румунський інтегральний націоналізм безпосередньо торкається й України, тому що радикальні прихильники об'єднання в єдину румунську державу мають територіальні зазіхання на українську частину Буковини, Бессарабії та на острові Зміїний на Чорному морі. У 1999 р. у Молдові зареєстровано Громадське об'єднання за ліквідацію наслідків пакту Молотова-Рібентропа; воно пропонує вирішити проблему делімітації державного кордону між Республікою Молдова й Україною, віддавши Придністров'я Україні в обмін за Північну Буковину і території на півдні Одеської області.

У 1990 р. на півдні та лівобережжі Молдови прийнято декларації про створення Гагаузької республіки та Придністровської Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки (ПМАРСР) зі столицями в Комраті й Тирасполі. 28 серпня 1991 р. ПМАРСР оголосила про свій вихід зі складу Молдови і вилучення зі своєї назви слово “молдавська”. 1 вересня 1991 р. на Надзвичайному з'їзді депутатів усіх рівнів проголошено незалежність Гагаузької республіки від Республіки Молдова [див.: 7]. У створених автономіях виступили проти румунізації регіону та об'єднання з Румунією.

У Гагаузії вимагали підтримки та розвитку гагаузької культури і мови. У Придністров'ї виступали за якнайширше використання російської мови. 1994-го року гагаузьку проблему вдалося врегулювати політичними засобами. У південних районах Молдови (Комратському та Чадирилунгському) органам місцевого самоврядування надавали широкі повноважень.

Молдову свого часу непокоїла можливість підтримки з боку Туреччини гагаузького сепаратистського руху з огляду на спорідненість гагаузів та турків. Але турецький уряд від самого початку виникнення

гагаузької проблеми наголосив, що не підтримуватиме жодного сепаратистського руху. Тепер між Молдовою і Туреччиною розвиваються взаємовигідні відносини. Але якщо гагаузький конфлікт вдалося вирішити мирним шляхом, то придністровське питання залишається й досі остаточно неврегульованим.

Перед керівництвом Республіки Молдови останнім часом постала проблема масового прийняття жителями країни подвійного громадянства. Сьогодні близько 400 тис. молдован стали громадянами Румунії, а близько 70 тис. жителів Придністров'я отримали громадянство Російської Федерації [див.: 7].

Відносини між Україною і Молдовою зумовлені спільністю кордонів, традиційними історичними, культурними зв'язками. Народного господарські комплекси обох держав за часів існування СРСР були тісно інтегровані, і це сприяло збереженню та розвитку дружніх стосунків українських та молдавських підприємств. Утримання й розширення молдавського ринку українських товарів могло б стати пріоритетним напрямом у зовнішньополітичній політиці України. Стратегічно важливим завданням України у розвитку партнерських стосунків з Молдовою є протидія створенню геополітичної зони домінування Росії або Румунії.

Україна і Молдова дотримуються принципу військово-політичного нейтралітету. Окремі напрями економічного зближення обох країн викладено в Декларації про основні принципи створення двостороннього Митного союзу, яку було підписано 11 березня 1997 р. [див.: 7]. Значення Молдови для забезпечення інтересів національної безпеки України полягає не лише у тому, що ця країна є сусідньою, а й насамперед у наявності неврегульованого конфлікту з Придністров'ям. Важливу роль Молдова відіграє також у стосунках України з Румунією.

Окрім того, перед Молдовою стоїть питання диверсифікації власної енергетичної політики. Для молдавської економіки важливим є добре налагоджений транзит товарів через Україну та Румунію. Виходячи із взаємної економічної вигоди, Україна і Молдова зацікавлені розвивати співробітництво в спільній експлуатації дунайських портів, у створенні потужних пропускних пунктів на кордонах, у будівництві сучасних авто- і залізничних шляхів.

Життєво важливим для Молдови є безпосередній вихід до Дунаю, що зменшить транспортну залежність її від інших країн, особливо від Румунії та України, збільшить політичну самостійність республіки. Звідси бажання Молдови отримати від України 400 – 600 м. берегової лінії Дунаю в районі с. Джурджулешти [див.: 7].

Процес делімітації українсько-молдавського кордону зайняв більше трьох років. Хоча президенти України і Молдови – Леонід Кучма і Петру Лучинський – підписали прикордонний договір ще в серпні 1999 року, тільки тепер можна сказати: Молдова стала першою республікою колишнього СРСР, з якою Київ врегулював усі прикордонні суперечки [2, с. 5].

Україна заплатила своїми територіями за майже восьмикілометрову частину дороги в районі села Паланка. Політична вигода від придбання дороги невелика. Було б дуже добре, якби економічні дивіденди від безперешкодного перевезення товарів між Одесою та Рені перекрыли ті втрати, які тягне за собою передача Молдові інших частин кордону, наприклад у Бесараб'ящі і 450 метрів в Джурджулешти [2, с.5].

Обмін більш вигідний нашій сусідці: невелика ділянка землі на березі Дунаю в районі села Джурджулешти надала Молдові право де-факто називатися морською державою. Кишинів ще й може стати конкурентом України у перевезенні в регіон нафти. На отриманій від України території розгорнуто будівництво нафтотерміналу. Окрім того Молдова стала учасником низки міжнародних організацій, як от Дунайської комісії, про які могла тільки мріяти.

Ще одним подарунком Молдові стали 130 об'єктів молдавської власності на території України [2, с.5]. На зорі незалежності Верховна Рада України, оголосила їх власністю України. В Молдові тоді йшла війна, і мало хто задумувався про залишені за кордоном пансіони, будинки відпочинку, але тепер ситуація змінилась. За вимогою Кишинєва пункт про згадані об'єкти включили в Молдовсько-Український Договір про дружбу та співробітництво від 23 жовтня 1992 року, але тільки в 1994 році молдованам вдалося переконати прем'єра Віталія Масола підписати відповідні угоди. Український парламент 12 липня 2001 року був змушений переглянути свою стару постанову [2, с.5].

На немале здивування Києва, всі українські поступки були сприйняті в Молдові досить двоєко. В Паланці та Кишинєві декілька днів тривали протести “проти незаконного продажу молдавських земель”. Протести не мали антиукраїнського забарвлення, і вся критика була спрямована на керівництво Молдови. Відзначимо, що Володимир Воронін ніяк не прокоментував історичні домовленості з Україною. Опозиційна Християнсько-демократична народна партія Молдови розкопала в старих архівах інформацію про те, що до 1940 року Молдова в Джурджулештах володіла ділянкою дунайського узбережжя довжиною в один кілометр, тому “подачка” Києва в 450 метрів в обмін на дорогу в більше ніж 7 кілометрів виглядає, як мінімум принизливо [2, с.5].

Найбільшу активність на тодішніх переговорах в Києві проявив Ніколає Черномаз – міністр закордонних справ Молдови. Він закликав Київ зміцнити контроль на ділянці українсько-молдовського кордону з Придністров'ям.

Голова українського зовнішньополітичного відомства – Анатолій Зленко – заявив, що паралельно з питаннями остаточної делімітації кордону вирішувалась ще низка питань. Але відмовився говорити про те, який режим буде встановлений на кордоні. А Володимир Горбулін, який очолює українську міжвідомчу комісію з питань політичного врегулювання конфлікту в Придністровському регіоні ствердив, що делімітація кордону та введення блокади ПМР – питання різного порядку, хоча й зв'язані між собою.

Судячи з цих ухильних відповідей, Київ тоді ще не мав певної думки, як поведеться в цій ситуації. Хоча ясно, що блокада Придністров'я з української сторони дала б в руки Кишиневу потужний важіль впливу на Тираспіль.

Росія, до речі, уже ввела подібні “санкції” проти ПМР, і будь-який вантаж з цього регіону ретельно проглядається. За деякими даними, такі дії російських митників привели до втрати нашою країною приблизно 8 мільйонів доларів [2, с.5].

Не таємниця, що тепер саме через українську територію на світові ринки йде основна частина “придністровського” експорту. Свого часу комісія США з міжнародної торгівлі прийняла рішення, згідно з яким імпорт сталевих прутів з низки країн, включаючи Молдову, наносить шкоду американським виробникам. Справа в тому, що головний постачальник молдовського сталевих прутів до США – Рибницький металургійний завод (РМЗ), який територіально розташований у Придністров'ї, а всі придністровські товари на експорт йшли з кодом Made in Moldova. Формально американці мають рацію, погрожуючи санкціями саме Кишиневу, хоча той загалом і не винен. Та й зароблені за поставки сталевих прутів долари осідають в кишені тираспільського режиму. Можливо, що частина грошей залишається в Україні, як плата за транзит вантажів.

У питанні об'єднання зусиль для тиску на Тираспіль Київ не був готовий діяти разом із Кишиневом, турбуючись, що й про свій імідж – не стільки в очах керівництва ПМР, скільки представників 600-тисячної української діаспори в Молдові [2, с.5].

Наступний конфлікт між Молдовою і Придністров'ям важко було назвати локальним. Із перших днів протистояння лідери обох берегів Дністра дали зрозуміти, що розв'язувати свої проблеми самостійно їм знову не під силу. І якщо Кишинів сподівається вгамувати Тираспіль руками Москви і висуває якісь претензії Києву, то жителі Придністров'я просто виходять на кордон з Україною з проханням “не віддавати їх на розтерзання Вороніну” [1, с.6]. Україна, безумовно, є офіційним посередником між РМ і ПМР, проте в сформованій ситуації український МЗС був змушений заявити, що “відкидає будь-які спроби використовувати нашу країну, як засіб тиску в розв'язанні внутрішніх проблем між Кишиневом і Тирасполем” [1, с.6]. Голові місії ОБСЄ в Молдові Девіду Шварцу вдалося умовити президента Вороніна розпочати переговори щодо Придністров'я в п'ятисторонньому форматі. Правда, тільки на рівні експертів.

За рік президентства молдовський комуніст Володимир Воронін встиг зробити чимало: він примудрився зіпсувати відносини відразу з кількома країнами (зокрема й з Україною), упритул наблизити свою державу до дефолту й заблокувати переговори щодо врегулювання придністровської проблеми.

Боротьбу проти “кримінального режиму” Придністров'я Воронін розпочав чи не з першого дня свого президентства. Згодом жителі ніким не визнаної Придністровської Молдовської Республіки (ПМР) дізналися, що живуть у “резиденції міжнародної мафії”, є “опорою контрабанди” й “опорною базою ісламських бойовиків”.

Крім того, з першого вересня 2002 року придністровці мали засвоїти поняття “одна держава – одна митниця”. Порушуючи раніше досягнуті домовленості, Кишинів запровадив нові митні печатки, залишивши Придністров'я з їхніми старими зразками. Своє рішення молдовська влада аргументувала вимогою Світової торговельної організації, членом якої РМ стала в 2001 році [1, с.6].

Кишинів у боротьбі проти засилля Смирнова й К^о основні надії покладав на Москву. Проте, мабуть, єдиним випадком, коли Росія відкрито продемонструвала своє ставлення до “молдовських сепаратистів”, став сюжет на РТР, у якому Смирнова та його команду зображали як ватажків мафіозного режиму. Автор телерепортажу розповідав, як на придністровських заводах імені Кірова, “Прилад” і підприємстві “Електромаш” виготовляють гранатомети, гармати і глушники до пістолетів. Із посиланням на молдовські спецслужби, росіяни запевняли, що ця зброя щомісяця переправляється з правого берега Дністра в Одеський порт. А вже звідти – постійним клієнтам в Афганістан, Чечню, Ірак і Пакистан. А прибутки від цих “оборудок” надходять у касу “Шерифа” [1, с.6].

“Шериф” – це компанія, яку, за неофіційними даними, курирує син президента ПМР Володимир Смирнов. Від тираспільських підприємців доводилося чути, що фірма звільнена від усіх податків і має ексклюзивне право на поставки в Придністров’я енергоресурсів, тютюнових виробів, продуктів харчування та спирту. У її розпорядженні банки, медіа, автозаправні станції, торговельні центри та стільниковий зв’язок. Позиції цієї компанії в ПМР настільки сильні, що багато жителів придністровської столиці називають свій край республікою “Шериф”.

Україну ідеологічні колізії в Придністров’ї турбують найменше. Куди важливіше, на думку її керівництва, те, що в ПМР проживає понад 230 тисяч наших співвітчизників [1, с. 6]. Більшість із них підтримало на виборах Ігоря Смирнова, і одержало гідну винагороду: наприкінці минулого року придністровський лідер видав указ, яким зобов’язав усі школи Придністров’я ввести у свої програми уроки української мови. А депутати Верховної Ради України, котрі відвідали Тираспіль у ролі неофіційних спостерігачів на президентських виборах, висловилися за необхідність відкриття в ПМР генконсульства України, і навіть пропонували, щоб до складу наступної ВР ввійшли земляки з Придністров’я.

Варто було б пояснити, чому Україна відмовляється створювати з Молдовою спільні митні пости. Під час візиту президента РМ у Київ навесні 2001 року Леонід Кучма нібито дав згоду на створення з 1 вересня 2001 року 12-ти спільних митних постів уздовж кордону з Придністров’ям [1, с.6]. Але через кілька місяців виявилось, що в Кишиневі Київ зрозуміли не зовсім правильно: Україна ніяк не могла “брати участь в економічній блокаді регіону”, а створення таких постів, за словами українського лідера, можлива тільки за згодою адміністрації Придністров’я.

Відмова в створенні спільних українсько-молдовських постів зробила Україну мішенню інформаційних нападок з боку керівництва РМ: Воронін натякав на неоднозначні зв’язки Києва з “бандою Смирнова” вже наступного дня після повернення з чергового московського турне – до цього він обмежувався заявами про те, що процес створення спільних постів на українській території просто гальмується на рівні клерків. Наслідок цих звинувачень – повне припинення переговорного процесу з Тирасполем.

Вельми важливо, що з Вороніним багато у чому згодні й у Парламентській асамблеї Ради Європи. “У регіоні існує корумпований режим, що поставляє зброю в конфліктні зони. Це осередок напруження й нестабільності”, – зауважив лорд Рассел Джонстон, котрий побував тоді в Кишиневі [1, с. 6].

На ситуацію навколо ПМР оперативно відреагували в Києві. В оприлюдненій МЗС заяві президент Л.Кучма запросив обидві сторони найближчим часом провести зустріч у Києві, і якщо придністровська влада відповіла на пропозицію українського Президента одностайно, то з боку Молдови “добро” на проведення зустрічі Київ так і не одержав.

Не плекали особливих ілюзій стосовно можливого рандеву трьох президентів і в ОБСЄ. “Не знаю, коли відбудеться зустріч на найвищому рівні. Але думаю, що в якомусь форматі де-небудь коли-небудь вона відбудеться”, – зазначив на прес-конференції в Кишиневі новий глава місії ОБСЄ в Молдові Девід Шварц [1, с. 6].

Кишинів у черговий раз дав зрозуміти, що визначення статусу Придністров’я – не стоїть на порядку денному молдовської влади. Виходить, що Вороніну більше до душі інформаційні (економічні, політичні) “війни” проти нинішнього придністровського керівництва. І щоб посадити його за стіл переговорів із Смирновим, очевидно, потрібен потужніший важіль.

Іншої думки дотримуються в Україні. Тут переконані: всі проблеми навколо Придністров’я виникають і виникатимуть через те, що досі не сформовано статус регіону. Як відомо, Київ і раніше робив спроби закріпити за собою місце активного посередника в процесі придністровського врегулювання. Придністров’я, після досить незначних миротворчих успіхів в Абхазії та на Близькому Сході, по суті, залишилося єдиним “надійним” плацдармом для демонстрації посередницьких потенцій України. І хоча, як це парадоксально звучить, але деякі експерти не виключають: що напруженішими будуть відносини між МР і ПМР, то більше шансів в Україні зарекомендувати себе в ролі ефективного посередника та впливового гравця в регіоні.

Більше того, деякі міжнародні експерти знову заговорили про те, що тепер немає компромісного документа для врегулювання придністровської проблеми, ніж запропонований Україною у 1999 року “План поетапного надання статусу” [1, с.6]. Нагадаємо: в його основу українські дипломати заклали вже досягнуті між Кишиневом і Тирасполем домовленості. Спочатку сторони могли б погодитися, що в спільній державі РМ є єдиним суб’єктом міжнародного права, а Придністров’я – державно-територіальним утворенням у формі республіки, але при цьому поки що не визначається його рівень (автономний, федеральний або інший). На другому етапі можна б було розробити механізми імплементації вже досягнутих домовленостей. На третьому “пройтися” по найгостріших питаннях – власності, громадянству, валюті, збройних силах, бюджету, банківській системі.

Власне, після чергового раунду переговорів, який відбувся 1-3 липня 2002 року в Києві, Придністров'я перестало бути "так званою" та "ніким не визнаною" республікою. Після опублікованої в кишинівській офіційній пресі проекту угоди між Республікою Молдова та Придністров'ям останні добилися головного, до чого прагнули: по-перше, воно визнане та легалізоване, по друге, фактично отримало статус державно-територіального утворення, яке може оформитись де-юре одразу ж після завершення переговорного процесу. Більше того, з появою згаданого проекту Придністров'я стало на крок ближче до вчора ще такої ефемерної мети – отримати статус суб'єкта міжнародних відносин [5, с. 5]. Перед Ігорем Смирновим капітулювала не тільки молдовська влада, вчорашня та сьогоднішня, але й ОБСЄ, і Росія з Україною, які повинні були добитися виконання попередніх міжнародних домовленостей по Придністров'ю. В першу чергу стамбульських – про вивід до кінця 2002 року 14 армії Росії з території Трансністрії, яка за всіма законами залишається невід'ємною частиною території Республіки Молдова [5, с. 5].

22 серпня 2002 року в Кишиневі почався черговий раунд переговорів з придністровської проблеми. Як і попередній в Києві він проходив у п'ятисторонньому форматі. Нашу країну на ньому представляв Надзвичайний та Повноважний Посол України в Молдові Петро Чалий. Чого й варто було очікувати, переговорний процес був складний через різницю підходів до проекту Угоди між Республікою Молдова та Придністров'ям, яку сторонам запропонувала ОБСЄ, а країни-гаранти – підтримали. За повідомленнями Молдовської преси, офіційний Кишинів продемонстрував готовність розглянути згаданий документ як базовий та в процесі переговорів вдосконалити його. В той же час представники Тирасполя заявили, що налаштовані обговорювати концепцію запропонованої федералізації, а в ході переговорів учасники самі повинні виробити взаємосприйнятливий документ. Зусилля України, як посередника, таки дали свої результати. Саме тому відносини між Україною та Молдовою, можливо, знову нормалізуються. Свого часу Кучма заявив, що підтримує пропозицію Москви про встановлення єдиної енергетичної системи Росії-України-Молдови з подальшим транспортуванням електроенергії на Балкани [3, с. 2].

Підсумовуючи сказане можна стверджувати, що попри суперечливість українсько-молдовських стосунків, особливо в аспекті Придністров'я, Україна поступово набуває ваги повноцінного учасника політичних ігор у регіоні. За висновками солідних міжнародних організацій, Молдова є однією із найбільш і найгірше керованих держав у Європі. Останній висновок належить, зокрема, організації, "Transparence Internationale" [4, с.5], разом з тим українцям є чому повчитися у молдован. Досвід Молдови щодо вступу у ВТО значною мірою може бути використаний й Україною. Та, мабуть, найважливішим є те, що конструктивне партнерство між нашими державами, особливо економічне, дозволить протидіяти домінуванню в регіоні Румунії та Росії.

Не останню та не однозначну роль відіграє Молдова в об'єднанні ГУУАМ, та – це вже тема інших досліджень.

Перспектива подальших досліджень. Згадана проблематика потребує, безумовно, дальшого вивчення. У перспективі євроатлантичної інтеграції, незважаючи на труднощі, в багатьох аспектах регіональної політики, Молдова може виступати як помірно сильний союзник України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булавченко О. Дністровські пороги // *Дзеркало тижня*. – 2002. – 9 вер.
2. Сагайдачний І. Молдова: время дарить подарки // *Зеркало недели*. – 2001. – 21 авг.
3. Солодкий С. Київ та Кишинів шукають компроміс // *День*. – 2002. – 2 лют.
4. Твердохліб В. Молдова стає парламентською республікою // *Дзеркало тижня*. – 2002. – 8 лип.
5. Твердохліб В. Проект федерализации Молдовы: за и против // *Зеркало недели*. – 2002. – 7 сент.
6. Твердохліб В. Румыния и Молдова: договор как привилегированное партнерство // *Зеркало недели*. – 2000. – 13 мая.
7. <http://www.niss.gou.ua>. Стратегічні інтереси України в країнах чорноморського регіону та проблеми національної безпеки // *Адміністрація президента України. Національний інститут стратегічних досліджень. Серія "Зовнішньополітичні стратегії"*. – Вип. 7. – Розд. 2.